

«БОЖЕВІЛЬНА» ЮЗЕФА ІГНАЦІЯ КРАШЕВСЬКОГО: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА МОДЕЛЬ ТВОРУ

Статтю присвячено романові Ю. І. Крашевського «Божевільна» (1880). Авторка досліджує генезу твору, систему образів, новаторство проблематики та український елемент роману.

Ключові слова: образ, роман, емансипація, стиль.

Artykuł poświęcony jest powieści J. I. Kraszewskiego «Szalona» (1880). Przedmiotem analizy jest geneza powieści, charakterystyka postaci, nowatorstwo problematyki oraz pierwiastek ukraiński w utworze.

Słowa kluczowe: powieść, postać, emancypacja, styl.

The article deals with the novel «Madwoman» (1880) written by J. I. Krashevski. The analysis is the genesis of the novel, the characteristics of the heroes, innovation issues and the Ukrainian part of the literary work.

Key words: novel, characters, emancipation, style.

Неосяжний пласт творчого генія Юзефа Ігнація Крашевського — одного з найвеличніших польських романістів ХІХ століття — присвячено Україні. Зокрема з такої перспективи цінним є роман славетного польського письменника «Божевільна» (1880). На думку багатьох польських критиків (К. Заводзінськи, М. Яніон), це один із найбільш талановитих і художньо досконалих романів Ю. І. Крашевського, що відзначається несподіваною реалізацією нових творчих горизонтів таланту письменника.

Метою запропонованої статті є спроба окреслення жанрово-стильових особливостей роману Ю. І. Крашевського «Божевільна», новаторство проблематики, особливості образотворення та дослідження українського компоненту твору.

Цікавою є генеза роману. Твір, як і деякі інші романи Ю. І. Крашевського, був написаний на замовлення редактора «Tygodnika Ilustrowanego» Людвіка Єніке, який і запропонував Ю. І. Крашевському тему, що, на його думку, повинна була викликати значний інтерес серед читачів журналу. Зокрема, Єніке в кінці 1978 року надав Ю.І. Крашевському досить докладний план «соціального роману», де той повинен викрити чергову «хворобу століття» — нову ідейну моду, нігілізм серед молодих жінок. Зокрема, Єніке пропонував «сюжетну лінію розпочати від опису життя молоді якогось з університетів і впровадити кілька нігілісток, що одурманюють молодь своїми новітніми теоріями» [3, с. 63]. Протиставити ж їм він пропонував набожну скромну героїню з традиційними цінностями, вихованку традиційного

шляхетського двору. Незважаючи на те, що Ю. І. Крашевський досить ретельно дотримався плану, запропонованого Єніке, на сторінках «Tygodnika Ilustrowanego» роман так і не з'явився. Редактор вказував на численні недоліки твору. Деякі з авторських рішень не знайшли підтримки у Людвіка Єніке з огляду на «грубість у представленні фактів сучасного життя». Проте у 1880 році Крашевський все ж друкує роман «Божевільна» на шпальтах «Атенеум».

Романові Ю. І. Крашевського, як і значній частині його літературного доробку, властива історична детальність та точність у відображенні реалій сучасності. «Божевільна» Ю. І. Крашевського сповнена історичних описів — радикального полявського і українського середовищ Києва 60-х років, революційного руху у Франції. Зокрема і образ головної героїні — Зоні — мав реальний прототип із середовища студентів Київського університету. Загалом, галерея жіночих постатей у творчості Ю. І. Крашевського надзвичайно багата та розмаїта. Відомий у ХІХ ст. польський письменник Ян Захаріясевиц, високо оцінюючи творчість польського «титана праці», відзначав: «У його романах і повістях представлено розмаїття жіночих образів, і всі вони різні... Тож дивіться на ці портрети! Кожен рух настільки вільний, настільки характерний! Якби описати кожен жіночий образ, створений цим майстром хоча б на кількох сторінках, вийшли б цілі томи. Наскільки різноманітні ці яскраві жіночі образи — від простої селянки до вишуканої аристократки!» [1, с. 323].

У назві твору, з великою імовірністю, прикметник «божевільна» вжито автором у пози-

тивному романтичному ключі у значенні «безумство», «шаленство». «Божевілья» головної героїні, безперечно, не пов'язане із душевною хворобою, вказує не на психологічне нездужання, а демонструє стійкі романтичні тенденції у творчості Ю. І. Крашевського. «Божевілья» головної героїні полягає у її невідповідності уявленням соціуму, характеризує яскраву, обдаровану, сильну особистість, демонструє її «інакшість», несхожість, самотність і протест проти традиційних загальноприйнятих канонів. У тексті твору автор окреслює свою героїню такими дефініціями, як «дика», «здичавіла», «дивна». Варто підкреслити, що Ю. І. Крашевський гостро відчував вплив нових віянь у суспільстві, зміну ролі жінки у політичному і культурному житті суспільства. Зокрема зазначав: «У 1831 році жінки лишень букети з вікон кидали, нині ж їх так багато в Сибіру» [2, с. 15].

Роман мав неабиякий успіх серед читачів. Після виходу у світ 1880 року в «Атенеум» наступні видання виходили друком у 1882, 1886 рр. і неодноразово вже у XX столітті. Впливові на той час варшавські видання — «Niwa», «Prawda», «Przegląd Tygodniowy» — не оминули своєю увагою роман Ю. І. Крашевського. Високу оцінку художній майстерності автора «Божевільної» надав Даніель Згліньський, назвавши образ Зоні найдосконалішим жіночим образом в усій багатогранній творчості Ю. І. Крашевського. Інші рецензенти були стриманіші у своїх оцінках, проте про роман Крашевського відгукнулися схвально. Згодом польські критики неодноразово порівнювали «Божевільну» з романом Е. Ожешко «Примари» та вказували про вплив твору Ю. І. Крашевського на роман Б. Пруса «Емансипантки». Поява у друці роману мала і своїх противників. Зокрема Е. Ожешко схарактеризувала його як виступ проти суспільства і мистецтва, а ідею твору назвала цілковитим нонсенсом. Письменниця звинувачувала Крашевського у відсутності патріотизму та поведінку Зоні, яка заперечувала інститут сім'ї. Проте ця критика радше мала суб'єктивний характер, ніж справді стосувалася художньої цінності твору. Визнання серед критиків роман отримав вже по смерті письменника, зокрема відомі польські учені Кароль Віктор Заводзінські та Марія Яніон високо оцінили твір, називаючи роман одним із найвищих художніх досягнень Ю. І. Крашевського, а образ Зоні несподіваним і без сумніву одним із найвдаліших у його романістиці. В. Натансон зазначав: «Цей роман є напрочуд цікавим, важко від нього відірватися. На мою думку, це заслуга головної героїні, незвичайної,

трагічної, вдумливої «божевільної» Зоньки. Це портрет інтелектуальної, самостійної і рішучої жінки. Дарма Крашевський намагається (або вдає що намагається) подати її у негативному світлі, засудити, вказати на хибність її шляху. Не можемо не визнати її найбільш вдалим і цікавим образом роману. І нині Зонька приваблює читачів, так само зачаровувала усіх без винятку чоловіків у романі» [7, с. 170].

Фемінна проблематика, досить гостра і суперечлива на час написання роману питання, представлена у творі на українському ґрунті, як і значна частина художньої спадщини Ю. І. Крашевського. Події роману відбуваються в Києві, головні герої навчаються в Київському університеті. Роки дитинства, духовного зростання Евариста Дорогуба пройшли «в Замилові на Волині в околицях Чуднова і Любаря, що лежить на березі річки» [5, с. 2]. Твір пересипаний назвами українських реалій. Зокрема на його сторінках часто можна зустріти такі українські назви, як «хохол», «кутя», «шаровари», «батько», «вареники», «пирого», «пісний борщик».

Цікавим є факт, що «Божевільна» написана також на протигагу романові Генрика Сенкевича «На марне» (1871), присвяченого життю студентства Київського університету. Проте, на думку критиків, Київ у романі зображено за аналогією з Варшавою та студентським життям Варшавської головної школи. Про життя київських студентів письменник, на відміну від Ю. І. Крашевського, не знав нічого. Ю. І. Крашевський же був тісно пов'язаний із Києвом. У 1836 р. молодий письменник мав намір очолити в Київському університеті св. Володимира кафедру польської літератури й працювати на посаді лектора польської мови та літератури, що не вдалося здійснити навіть з огляду на перемогу в конкурсі. Проте через участь у визвольних акціях ще в юнацькі роки Ю. І. Крашевському заборонили обіймати державні посади і провадити викладацьку діяльність. Письменник часто подорожував до Києва (1842, 1857, 1858, 1859 рр.) і добре пізнав місто і його культурне життя. З київською молоддю Крашевський мав тісні інтелектуальні зв'язки під час виконання своїх службових обов'язків куратора волинських шкіл. Київ також описаний у багатьох творах Крашевського, зокрема частково події розгортаються в цьому місті в «Чарівному ліхтарі». Тут виходять друком «Каштелянський мед» (1860) і «Вертеп» (1862).

Ю. І. Крашевський створив тенденційний роман, про що він сам зазначив у епіграфі до

твору. Зображений автором світ підпорядковано певній ідеологічній позиції, зокрема проблемі емансипації в польському суспільстві у XIX ст. Письменник відверто прагне підвести читачів до заздалегідь окреслених висновків, популяризує ті чи інші світоглядні переконання.

Після виходу в світ роман викликав значний інтерес, спричинивши розголос в інтелектуальних колах, і одним із перших у польській літературі підняв фемінну проблематику. У творі порушено також проблему зіткнення традиційних і нових суспільних явищ. Фабула роману розгортається навколо конфронтації різних світоглядних моделей — нетипового для свого часу світорозуміння «божевільної» киянки Зоні й традиційних устоїв, які виголошує сестра головної героїні та шляхтич Еварист Дорогуб, закоханий у нетипову представницю жіноцтва. Провідний мотив твору запозичений із романтизму: син добродішних батьків, що перебуває у ворожому середовищі підпадає під згубний вплив фатальної жінки. Еварист Дорогуб, шляхтич із волинської губернії, студент права, під час навчання в університеті закохується в студентку-емансипантку Зоню Рашківну, що є основною сюжетною лінією твору. Основний конфлікт твору ґрунтується на притаманній творчості Ю. І. Крашевського опозиції двох протилежних світів — двору і міста. Шляхетський двір Замилів, у якому виріс Еварист — традиційний осередок культури, патріотизму і родинних цінностей. Проте гармонію й тише життя двору порушує зацікавленість Евариста студенткою Київського університету, життя якої заперечує все, на чому ґрунтуються традиції дому.

Головна героїня — «божевільна» Зоня, сирота. Після смерті опікунів завдяки отриманому спадкові стає на ноги і починає навчатися, щоб не залежати від жодного чоловіка. Вона дивує оточення як своїм зовнішнім виглядом (нетиповою на той час вродою, нехарактерною короткою зачіскою), так і поведінкою та системою переконань, наполегливим навчанням в університеті, непересічним інтелектом. Усе це заперечувало романтичний образ жінки — берегині домашнього вогнища. Зоня ламає стереотипи і не зраджує своїм ідеалам. «Не прагну бути для чоловіка ні ідеалом, ні берегинею родинного затишку. Хочу лиш бути жінкою, прагну справжнього кохання» [5, с. 79]. Вона протестує проти вимог суспільства, сучасної їй моделі виховання і освіти жінок — слухняних і смиренних, з обмеженими інтелектуальними горизон-

тами. «Хочу навчатися, старатимусь заробляти собі на життя сама і ні від кого не залежати» [5, с. 26]. Сильна, відважна, принципова, з активною життєвою позицією, ламає стереотипи і до кінця вірна власним переконанням: прагне звільнитися від залежності від традицій та суспільної думки, бере активну участь у громадському житті молоді Київського університету, яка виголошує революційні гасла, готовність стати до боротьби проти несправедливості пануючого ладу.

Свобода у розумінні головної героїні — основа життя. «По-вашому жінка — це служниця. Без дозволу ні голови їй піднести, ні серцем відчувати. І те, що ви з такими манекенами живете, любите їх, не робить вам честі. Якби була чоловіком, я би хотіла мати кохану, гідну себе» [5, с. 186]. В одних вона викликає неприязнь і неприйняття, інші захоплюються нею, порівнюючи із пристрасною і рішучою шекспірівською Титанією.

Вона відмовляє коханому вийти за нього заміж, відкидаючи ідею традиційного шлюбу, натомість вірить лише в силу почуттів. Закоханий панич Еварист сподівається на щасливе подружнє життя з Сонею, проте дівчина визнає лише силу почуттів, вільну від будь-яких умовностей, і відмовляється взяти шлюб із Еваристом. Зоня заперечує «шлюб на папері», залишає коханого і емігрує до Франції, де провадить активне суспільне життя, бере участь у визвольному революційному русі й назавжди залишається самотньою. У цьому полягає трагедія молодої людини, яка живе за законами суспільства і, незважаючи на страждання Евариста, приймає рішення, яке дозволяє їй залишатися вірною своїм переконанням.

Героїня дозволяє собі нечувану на той час свободу стосунків із чоловіком — любов без обов'язків, без огляду на думку оточуючих, еротична свобода. Жертвою кохання несподівано стає чоловік, а не жінка. У пастці опиняється Еварист, заточений у полон стереотипів і вірний родинним традиціям. Така психологічна колізія створює драматичну площину твору. Внутрішня структура образу Евариста є напроцуд вразлива, залежна від думки родини, коханої жінки і водночас соціуму, що презентують полярні погляди і тим самим викликають психологічний стан збентеження, розгубленості та нерішучості героя. Неприйняття оточенням і батьками Евариста їх кохання створює конфлікт кохання, обов'язку та сумління.

Героїня Ю. І. Крашевського — активна, освічена, самодостатня жінка, що випередила час, у

якому їй довелося жити. Жінка свідомо обра-ла самотнє життя, що у суспільстві викликало обурення і супротив. Хоча оточення не сприй-няло її вибору, вона почувалася щасливою і ре-алізованою в житті, до кінця залишившись ві-рною своїм ідеалам.

Її внутрішня свобода, прагнення до вільного вибору в житті й коханні створили новаторський на той час образ жінки в польській літературі. Ав-тор створив дещо гедоністичний образ героїні, вільної від стереотипів та традиційних взірців по-ведінки. «Не люблю ввічливих людей, бо ввічли-вість веде до фальші, не люблю бути люб'язною ні з ким...» [5, с. 61].

Зосередженість на собі, власному вну-трішньому розвитку, наполегливість у на-вчанні, самозаглибленість, незалежність су-джень характеризують образ Зоні. Її стосунки із зовнішнім світом визначаються почуттям власної обраності; автор відзначає її талант публіциста і успіхи на цій ниві: «Усі визнали її великий талант, адже у Франції літературний хист найчастіше заступає сміливість автора, однак Зоня була талановитішою від багатьох інших» [5, с. 216].

Зокрема, в усіх характеристиках героїні її оточенням Зоня виступає як надзвичайний книголюб — Еварист постійно зустрічає її з книжкою, ними заповнене її помешкання; пере-буваючи в гостях, передусім цікавиться бібліо-текою господарів, тобто література становить один із першорядних інтересів героїні у числен-них бесідах.

Тема смерті й божевілля переслідують геро-їню, проте не наздоганяють її. Смерть дихає їй в потилицю двічі — вперше через спробу само-вбивства, вдруге під час повстання у Франції. Внутрішній неспокій Зоні викликаний розумін-ням тлінності, ілюзорності особистої свободи. «Боротьба без мети, перегони без кінця, гниль довкола, а якби на знущання цього смітника, у людини загорілася б іскра, яка б прагнула до мрій і фантазій, яких ніколи на світі не було і не буде. Доля янгола, змушеного прикидатися дияволом, відчуваючи себе янголом...» [5, с. 150]. Автор вко-тре підкреслює внутрішню силу, стійкість героїні до будь-яких життєвих випробувань.

Події твору розгортаються у Києві у 1859–1862 роках. Місто, його інтенсивне життя, про-гресивність ваблять Зоню; поза його межами вона не уявляє свого життя. Еварист, хоч і вва-жає себе приналежним до двору в Замилові, проте також любить місто. Автор передає коло-рит міста, описує будівлі та мешканців Подолу,

Хрещатика, запрошує читача на лекції одного з провідних тогочасних осередків науки і гро-мадської думки університету св. Володимира. Київ зображено у романі Ю. І. Крашевського потужним культурним і освітнім центром, тут зароджуються нові суспільні тенденції, укорі-нюються закордонні впливи. «У нас в Києві не новина зустріти на лекціях дівчат. (...) Усе час-тіше молоді жінки відвідують такі лекції наших професорів, на яких їх ніхто й не сподівався побачити. У цьому немає нічого поганого, але ще досі це якось незвично, і та, яка наважиться прийти на лекцію і опинитися в оточенні лег-коважної та іронічної молоді, повинна мати не-абияку сміливість» [5, с. 11].

Головна героїня твору розпочала реалізацію своїх світоглядних переконань із відвідування лекцій у Київському університеті, що на той час було викликом традиційним суспільним нормам, проте знайшло підтримку у радикальних інтелек-туальних колах Києва. «В Америці в університетах жінки очолюють кафедри... Вони ж можуть обі-ймати їх і у нас! Майже в усіх цивілізованих краї-нах жінка має ті самі права, що і чоловік», — гово-рить Зоня [5, с. 75].

Зокрема в Познанському тижневику А. Яно-вич звертає увагу на прогресивність київського інтелектуального середовища: «В університеті на лекції запрошують жінок на правах студен-тів або вільних слухачів. Це свідчить про зна-чний крок уперед на шляху прогресу» [4, с. 32]. Цікавий факт, що в Університеті св. Володими-ра у 1862 році серед 1747 студентів, які там на-вчалися, 921 були поляками. Це свідчить про міцні польсько-українські наукові та культурні взаємозв'язки вже у XIX ст.

У «Варшавській газеті» від 1859 року Ю. І. Крашевський напише пророчі слова: «Це ще молодий університет, проте заснований на давніх традиціях, які успадкував від Віленсько-го університету і Кременецького ліцею. Розви-вається він досить інтенсивно і, як дасть Бог, процвітатиме» [2, с. 205].

Твір сповнений філософських рефлексій, що демонструють особливості світовідчужання ге-роїв, оточення і епохи в цілому. Переважно но-ваторські судження належать головній героїні твору, яку характеризують глибокі авторефлек-сії, здатність швидко приймати рішення. Вну-трішні монологи героїні сприяли напруженню сюжету, відкривали гострі політичні й соціальні конфлікти доби. Попри часом осудливе ставлен-ня автора до своєї героїні в її уста автор вкладає мудрі умовиводи, критику сучасного стану сус-

пільства; вона веде гарячі дискусії і виголошує палкі промови. У сфері зацікавлень головної героїні — новітні суспільні теорії, філософія Шопенгауера, декадентизм, ніцшеанізм. У філософських рефлексіях Зоні поєднався гострий розум, індивідуалізм, непересічний інтелект та глибокий песимізм. «На жаль, світ наш влаштований як велика катівня, де одні інших убивають, їдять і мордують» [5, с. 77]. Світогляд головної героїні зазнає поступової еволюції, вона постійно бере участь в університетських зібраннях молоді, дискусіях, багато читає. Її філософські роздуми, якими рясніють сторінки роману, були новим явищем у польській романістиці.

Таким чином, система поглядів Зоні демонструє певну світоглядну еволюцію жінки у XIX столітті, її ролі в суспільстві. У XIX столітті, безумовно, жінками захоплювалися, оспівування представниць прекрасної статі було однією з найулюбленіших тем салонної поезії, жіночу вроду поетично порівнювали з чарівністю прекрасних квітів, небесними янголами, вбачали у ній божественне начало, їм присвячували вірші. За правилами етикету, в присутності жінок було не прийнято обговорювати серйозні політичні та наукові проблеми, адже це могло надмірно навантажити їх розум і засмутити. Безумовно, таке ставлення викликано передусім низьким рівнем освіти жінок, навчання яких тривало від двох до шести років, причому доступ до шестирічної освіти мали лише обрані представниці, які належали до вищого класу.

Ю. І. Крашевському вдалося створити образ нової жінки в польській прозі XIX ст. Як зазначав Кароль Заводзінський, Ю. І. Крашевський, всупереч власному негативному ставленню до проблеми емансипації, сповнений симпатії до своєї героїні Зоні Рашківни й створює образ «єдиної справді вільної жінки в польській літературі XIX століття» [1, с. 324]. Новаторська проблематика, багато в чому неприйнятна для Крашевського, була на часі, відповідала новим запитам читачів і знайшла майстерне художнє вираження у динамічному гострому сюжеті роману.

Зоня — сильна особистість, яка завдяки розуму, наполегливій праці тікає від долі, уготованої жінці у ті часи. Зважаючи на умови, у яких гартувався характер головної героїні роману, варто підкреслити її непересічну силу духу та здатність протидіяти найскладнішим обставинам. Власне, цим героїня роману Крашевського подібна до героїнь Ольги Кобилянської в українській літературі. Це жінка-емансипантка, сві-

дома власної автономності, жінка, готова боронити свої права і переконання, неприйнятні для загалу. Крашевському вдалося створити нову героїню доби, яка прагне до самоствердження в нових суспільних реаліях і водночас усвідомлює складність та неоднозначність свого становища. Варто зауважити, що нова репрезентація жінки принципово відмінна від традиційної: героїня з жертви перетворюється на самодостатню особистість і йде шляхом руйнування гендерної ієрархії. Жіноча ідея піднята у романі на висоту найбільш відповідальних проблем тогочасної суспільної дійсності.

Традиційна роль жінки, зведена до домогосподарки, не відповідає світобаченню Зоні, за що вона зазнає гострої критики від оточення; це ж викликало і хвилю обурення авторською концепцією Ю. І. Крашевського. Адже досі загальноприйнятною була думка, що жінки не пристосовані до життя, а заміжжя — єдина можливість до матеріального благополуччя і суспільного визнання. Таким взірцем є життєвий шлях сестри головної героїні Мадзі — побожної вихованки патріархальної родини Дорогубів, яка обрала традиційне життя жінки XIX століття на противагу Зоні. Остання вважає, що навіть щасливе кохання не здатне вдовольнити усіх її потреб. Таке ставлення руйнує тогочасні стереотипи про сім'ю як єдину річ, що гарантує жінці щастя, роль якої зводилася до господині дому. Зоня зізнається, що, «незважаючи на кохання, життя з Еваристом обтяжувало б її, йому бракувало б руху, повітря, кругозору» [5, с. 111].

Процес психологічної еволюції героїні майстерно описаний Ю. І. Крашевським через зображення численних перешкод і випробувань, наприклад, несприйняття суспільством свободи думки і вчинків головної героїні, душевні страждання, важке кар'єрне сходження; зрештою, автор зобразив духовну перемогу героїні. Ю. І. Крашевському вдалося створити складний образ — емансипованої, освіченої, незалежної жінки XIX століття. Неприйнятна у суспільстві поведінка головної героїні — її свобода і сміливість у судженнях, руйнування стереотипів, активна громадська позиція — викликають обурення оточення.

Після численних життєвих випробувань і розчарувань у коханні Зоня не замикається у собі, не зрікається своїх ідеалів, не звертається до традиції, а шукає себе у політиці, займає активну громадську позицію. Про це свідчить її участь у Паризькій комуні, французькій революції 1789–1794 років, яка кинула виклик панівним у Європі

монархічно-династичним порядкам, проголосивши принцип вищості нації над монархом і гасла рівності, свободи й братерства всіх людей, незалежно від стану і соціальної позиції. Зоня стала активним представником польської еміграції у Франції, пов'язуючи долю Польщі з революційною Францією.

Автор намагається заперечити залежність рівня інтелекту і соціального статусу від приналежності до певної статі, натомість вказує на вплив середовища, освіти, особистого досвіду і характеру. Роман Ю. І. Крашевського став зразком релятивізму, популярної у польській літературі тенденції наступних епох. Автор узалежнює поведінку і формування світоглядних переконань від обставин, у яких довелося побувати головній героїні.

Ю. І. Крашевський був одним із перших, хто ввів у польську літературу образ освіченої, сильної, емансипованої жінки. Емансипаційна модель Ю. І. Крашевського ґрунтується на об'єктивному всебічному дослідженні й обміркуванні про-

блеми, адже у XIX ст. слово «емансипація» мало однозначне трактування — було відповідником аморальної поведінки, неблагопристойності та поганого смаку. Це також свідчить про новаторський характер твору як у літературі XIX століття, так і про новий шлях розвитку письменницького таланту Ю. І. Крашевського.

Роман Ю. І. Крашевського «Божевільна» здійснив справжню революцію в образотворенні, автор торкнувся проблематики, до якої несміливо зверталися його сучасники. Поставивши собі за мету зобразити життя бунтарки, інтелектуалки, автор, не боячись осуду критики, створив твір, новаторський за змістом, що підняв заборонені досі теми. Безперечно, роман також є свідченням колосального впливу української тематики на творчість польського письменника, що й через двадцять років після прощання з Україною продовжує захоплювати Ю. І. Крашевського і знову знаходить чільне місце у його прозі — у новому жанровому форматі й у світлі сучасної йому нагальної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Europejskość i rodzimność. Horyzonty twórczości Józefa Ignacego Kraszewskiego / Pod red. W. Ratajczak, T. Sobieraj. — Poznań : Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2006. — 323 s.
2. Hahn W. «Szalona» J. I. Kraszewskiego / Hahn Wiktor // Pamiętnik literacki R. XXXVII. — Wrocław, 1939. — S. 202–208.
3. Janion M. Kobiety i duch inności / Janion Maria. — Warszawa, 2006. — 92 s.
4. Janowicz A. Uniwersytet św. Włodzimierza w Kijowie / Janowicz Andrzej // Tygodnik Poznański. — № 40. — 1862. — S. 320.

5. Kraszewski Józef Ignacy. Szalona. — Poznań : «Słowo», 1996. — 218 s.
6. Kraszewski — pisarz współczesny / Pod red. Ewy Ihnatowicz. — Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa, 1996. — 236 s.
7. Natanson W. J. I. Kraszewski. Szalona. Wstępem poprzedził Zb. Mitzner [Recenzja] / Natanson Wojciech. — Warszawa, 1951 // Twórczość 1/1951. — S. 170.
8. Zielińska M. Zdziwienia Kraszewskim / Zielińska Marta. — Wrocław, 1990. — 250 s.